

Др Бранислав МАРОВИЋ

## НОВОДОБИЈЕНИ ГРАДОВИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА ЕКОНОМСКИ РАЗВИТАК ЦРНЕ ГОРЕ

Одлуке Берлинског конгреса не само да су биле од великог значаја за црногорску државу у државно-правном погледу стицањем независности већ су биле од пресудног утицаја за њен даљи економски и друштвени развитак. Увећањем, као што је познато, своје територије за два пута, Црна Гора је осим градова Бара, Улциња, Подгорице, Никшића, Колашина, Спужа и Жабљака добила и плодна поља око ових градских насеља: Шаско, Мркоовско, Зогањско, Анималско, Барско, Колашинско, Никшићко, Зетску равницу и Љешкопоље. Црна Гора је тиме увећала своје оранице за 66.893 рала, ливаде за 41.931 коса, колико је имала 1883. у односу на стање у 1869. години. И друго основно богатство - сточарство којим је у то вријеме располагала црногорска држава такође је увећано у поменутом периоду за два пута. Тако је број оваца и коза увећан у 1883. години за 389.686 грла у односу на стање у 1869. години, а говеда и коња за 72.536 грла.

Црна Гора је, према томе, последице Берлинског конгреса, добијањем богатијих и привредно развијенијих нових територија, не само увећала два пута своју територију већ и сва своја основна богатства - плодну земљу, ливаде, шуме и сточни фонд, што је представљало значајну основу за даљи развој ратарства, сточарства, пољопривреде, од које је живјело скоро читаво њено ондашње становништво. Новоослобођени крајеви, и поред веома значајног увећања материјалних добара, нијесу могли задовољити основне егзистенцијалне потребе становништва, па су немаштина и глад и даље биле присутне. Економска емиграција становништва Црне Горе у постберлинском раздобљу веома је била изражена. Број становника који је тражио зараду у разним земљама, на свим континентима, прелазео је 10% његовог укупног броја, па је по томе Црна Гора била испред многих земаља које су биле познате по великој емиграцији.

Поставља се питање како су и на који начин новодобијени градови утицали на даљи економски развој Црне Горе као цјелине. Мора се одмах констатовати да су новодобијени градови били знатно економски развијенији од тадашња четири црногорска града: Цетиња, Ријеке Црнојевића, Вирпазара и Даниловграда. Та развијеност новодобијених градова огледала се у првом реду у веома бројном и разноврсном

занатству и трговини. Становништво новодобијених градова стекло је под Турцима оријенталне навике да се сналази у свим вјештинама трговине, заната, поморства, саобраћаја. Познато је да су се Црногорци нерано бавили занатском дјелатношћу, не због тога што им је то била богом дана особина, већ је то био резултат вишевјековног ратовања и епског начина поимања живота и стицања средстава за живот. У новодобијеним градовима бујао је привредни живот међу његовим бројним и вишевјерским становништвом. Број становника ових градова био је неупоредиво већи у односу на број становника у црногорским градовима. Одмах после Берлинског конгреса и стицања независности новодобијени градови су имали 1879. године око 23.000 становника (Подгорица око 8.000, Бар 6.000, Улцињ 5.000, Никшић 4.000). Упоредимо ли број становника само ова четири града са бројем становника четири староцрногорска града, који су 1883. године, дакле четири године касније, имали свега 2.100 становника, долазимо до разлике од скоро 21.000 становника у корист новодобијених градова.

У новодобијеним градовима развијеност занатства у поређењу са црногорским градовима или боље рећи варошицама - јер је на примјер Цетиње као највећи град имало 1876. године само 1.000 становника - била је огромна. Тако мали број градског становништва било је лако подмирити занатским производима. Близина Аустрије и которског пазара, гдје су Црногорци продавали своје и куповали аустријске занатске и фабричке производе, успорило је развој заната у Црној Гори. Четири новодобијена града - Подгорица, Никшић, Бар и Улцињ предњачили су у развоју заната. Из тих и других припојених градова дошло је до веће покретљивости занатлија према црногорским градовима, што је утицало на повећање броја занатских радњи у њима.

Према попису и броју издатих дозвола у 1881. и 1882. години новодобијени градови су имали 247 занатских радњи, од 286 колико их је укупно било у Црној Гори. Према томе, градови у Старој Црној Гори су имали свега 39 занатских радњи у истом периоду. Ако се ово стање занатства у староцрногорским градовима упореди са стањем прије Берлинског конгреса, онда се види да је у овим градовима дошло до таквог развитка занатства које би се данашњом терминологијом могло назвати високим трендом развоја.

Новодобијени градови позитивно су утицали и на даљи развој трговачке дјелатности у Црној Гори. За разлику од заната који траже више уложеног рада, Црногорци су радо и у већем броју прихватили трговачке послове, јер су они доносили бржи и лакши профит. Тај профит акумулирао се као трговачки капитал који ће заједно са зеленашким имати, почетком овога вијека, пресудни утицај на друштвено-економски развој Црне Горе, која тада креће путем капиталистичке производње.

Дозволите једну малу дигресију. Један парадокс прати развој друштвено-економских односа у Црној Гори. Упоредимо ли садашње стање развитка црногорског друштва са оним на почетку овога вијека видимо да се поново враћамо на почетак једног система који смо прије

54 године одбацили. Уколико то враћање буде брже, утолико боље по наш економски развој, јер садашњи status quo умањује наше шансе за бржи и лакши излазак из тешке шестогодишње кризе. То су, дакле, реалности нашег даљег пута који жељели ми или не, не могу се прескочити, једино се могу успорити.

У периоду 1881. и 1882. године у Црној Гори је било 705 трговачких радњи. У новодобијеним градовима било је 449, а у градовима Старе Црне Горе 168 радњи. У селима је било 88 радњи. Као што се види, највећи број трговачких радњи налазио се у новодобијеним градовима. Због тога што су ови градови и раније имали велики број радњи, па су и даље остали најважнији трговачки центри. И у градовима Старе Црне Горе дошло је до повећања броја дућана. Тако је Ријека Црнојевића у истом периоду имала 75 радњи, Цетиње 31, Даниловград 34, Вирпазар 13 и Грахово 15. У истом периоду Црна Гора је имала 238 кафана. И у броју кафана новодобијени градови су предњачили - имали су 157, док су градови Старе Црне Горе имали 48, а у селима је било 33 кафане.

Излазак Црне Горе на море био је од посебног значаја за њен економски развој. Поморство је било посебно развијено у Улцињу, у чијој се луци 1881. године нашло под црногорском заставом 107 једрењака. У периоду од 1881. до 1889. године та флота извезла је у Трст 279.180 кг маслиновог уља. Из Бара је такође извезено 1884. године на страна тржишта, углавном црногорском флотом, око 5.000 барела маслиновог уља. Осим уља, улцињски и барски једрењаци превозили су у стране луке дрвени угаљ, кожу, вуну, дуван, укљеву, руј, љековито биље, месо, сијено итд, а доносили, углавном из Трста, брашно, ориз, савун, кафу, шећер, петролеј итд.

Ступањем на капиталистички пут развитка Црна Гора је везала тај пут поново за црногорско "сиње море", када ће са италијанским капиталом почети градња слободног барског пристаништа са додатном слободном зоном и жељезницом од Бара до Вирпазара.

Значајно је још истаћи да је на припојеној територији од Чања до Бојане Црна Гора добила преко 150.000 стабала маслина. На овом простору и на оном које је, такође, добијено налазило се 1885. године 237 млинова, од којих је било највише оних за цијећење маслиновог уља.

Нећемо говорити о утицају трговине који је имала на градњу нових путева, који су требали да споје те трговачке центре. На овом путу економског напретка Црне Горе који су крчили новодобијени градови јављали су се и неки неспоразуми на релацији муслиманских и немуслиманских трговаца. Православни трговци настоје, у чему и успијевају, да трговачке центре премјесте у новоизграђена градска насеља, док се муслимански трговци боре да сачувају центре у старим градским језгрима гдје су се налазили и њихови дућани.

Отворено тржиште које се стварало, пуно источњачких чари и западњачких новитета, није могло у довољној мјери да користи сиромашно црногорско становништво. Идилу је кварило и безобзирно бо-

гаћење новог слоја људи, који су се ослањали на власт и у њој заузимали високе положаје.

Ипак, и поред свих недостатака које је доносила првобитна акумулација капитала, новодобијени градови су са својом развијеном привредом и бројним градским становништвом стварали нови амбијент и уносили нови дух у црногорску привреду. Они ће заједно са осталом територијом коју је Црна Гора освојила, а која је како смо видјели била и привредно развијенија и богатија од староцрногорске територије и њених градова, увећати два и више пута укупно црногорско богатство и тако створити солидну основу да црногорско друштво у свом мирнодопском раздобљу од 34 године (до 1912) постигне релативно крупне резултате и изгради модерну државу у којој ће започети развој капиталистичког друштва.

Бранислав МАРОВИЧ

НОВОПОЛУЧЕННЫЕ ГОРОДА И НИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ  
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

В этой статье указано на значение городских жителей получением семь городов в которых были развиты ремесленничество и торговля. Даются о числе ремесленнических мастерских в этих городах в 1881. и 1882. году и по сравнению с числом таких же мастерских в том же времени в городах в Старой Черногории. За тот же период сравнивается и число продавольственных магазинов в освобождённых городах с числом в Старой Черногории. Показана и торговля между Баром и Трстом. Новая территория и новые городские жители полученные Берлинским договором влияли на черногорское богатство которое увеличилось дважды и больше, что становится основой на которой черногорское общество достигает относительно крупных результатов и строит современное государство в котором начинается развитие капиталистического общества.

